

Bilovus L. I., Candidate of Philological Sciences, Association Professor, Ternopil National Economic University (Ukraine, Ternopil), Lesya_Bilovus@i.ua

The Ukrainian religious institutions of the USA in the defense of the statehood of the Ukrainian state (on the materials of the Ukrainian Diaspora's periodicals)

The Ukrainian diaspora, having successfully socialized in the United States, gains political weight there and uses its potential to protect and realize its national interests. The Ukrainian church plays an important role in the above-mentioned processes. The research is devoted to the analysis of the materials from the Ukrainian Diaspora's periodicals of the USA concerning the defense of Ukrainian statehood by Ukrainian religious institutions. The Ukrainian Diaspora, having created a wide network of Ukrainian-language periodicals, gave the Ukrainian church the opportunity not only to fulfill its direct function as a pastor, but also to attach special importance to the formation of a national identity within the Ukrainian community, to stand in the defense of the statehood of the Ukrainian state.

Keywords: *Ukrainian-language periodicals, Ukrainian Diaspora, Ukrainian Church, Ukraine.*

* * *

УДК [392/393:2–184](=161.2)

Дяків В. М.,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу етнології сучасності, Інститут народознавства НАН України (Україна, Львів), V.Dyakiv@nas.gov.ua

Народна християнська релігійність у системі традиційної календарної обрядовості українців: аспекти дослідження

Окреслено основні аспекти дослідження народної християнської релігійності у системі традиційної календарної обрядовості українців. Обґрунтовано потребу продовжити студії над проблемою пов'язаності української етнокультурної традиції з релігійним світоглядом народу та необхідністю докладно дослідити форми народної релігійності українців. Простежується динаміка фольклорного тексту і розвиток давніх традиційних вірувань та уявлень про добро і зло, гріх і покарання, гріх і покаяння, а також і про кінець світу чи його «оновлення» та ін.

Ключові слова: *народна релігійність, календарна обрядовість, традиція, вірування, функціонування.*

Народні релігійні вірування є важливим компонентом свідомості народу і його традиційної культури, що пов'язаний з давніми уявленнями про надприродне-божественне начало навколишнього світу і буття в ньому людини. У різні періоди розвитку людства народні релігійні вірування мали різний характер.

Уже в наш час, на початку двадцять першого століття особливо гостро відчувається потреба у зверненні до традиційних імперативів християнського віровчення, властиво, устоїв народної релігійності основного, корінного контингенту населення країни на сьогоднішній день. Ці так звані «неписані» канони, моральні імперативи, що основані на християнському віруванні і водночас закорінені у давній традиції українців; що часто призводять до моделювання поведінкових ситуацій, особливо, під впливом тих чи тих історичних, суспільно-політичних чи інших подій якраз і були, та й зараз ще залишаються головними чинниками більших чи менших спалахів народної релігійності.

Отже, питання проявів народної релігійності в етнокультурній традиції українців загалом і календарній обрядовості зокрема належить до тих цікавих актуальних наукових проблем, які на сьогоднішній день залишаються ще мало й недостатньо дослідженими, зосібна в етнологічній науці. Про це свідчать і дискусії, які час

від часу розгортають на сторінках сучасних наукових видань закордонні (зокрема американські, польські, білоруські, російські) вчені з приводу базового науково-теоретичного термінологічного апарату стосовно цієї теми, а також інших дотичних питань [див.: 1–6 та ін.]. Та й у нашій вітчизняній науці ця проблема має свою традицію (на наукову літературу, яка прямо чи дотично стосується зазначеної проблематики, покликаємось далі при розгляді конкретних питань).

Мета пропонованої студії – окреслити основні аспекти дослідження народної християнської релігійності у системі традиційної календарної обрядовості українців, обґрунтувати потребу продовження студій над проблемою пов'язаності української етнокультурної традиції з релігійним (власне християнсько-релігійним) світоглядом народу та необхідність докладно дослідити, реконструювати форми народної релігійності і ввести в науковий обіг сучасної етнології та фольклористики тексти календарної обрядовості, в яких відображено прояви народної християнської релігійності українців.

Аналіз останніх досліджень. Властиво форм народної релігійності виникали на основі світоглядних переконань давніх предків, їх світорозуміння, релігійних вірувань і культів та під впливом певних суспільно-історичних подій, переважно в середовищах віруючих. Корінням своїм вони сягають тих давніх часів, коли викристалізувалась народна релігійність, формувались народні релігійні уявлення, за словами французького дослідника Еміля Дюркгайма, як глибоко суспільне явище, як «колективні уявлення, які відтворюють колективну дійсність» [7, с. 13]. Ці уявлення кристалізувалися, втілювалися в певні вербальні (легенди, перекази, пісні...) і позавербальні структури (звичаї, ритуали...) та відзначалися поширеністю і популярністю у свій час. Ці твори та діяства мали різне походження, сфери побутування і функціонування, по-різному сприймалися в тому чи іншому середовищі. Своєрідне відображення народної релігійності простежується на матеріалі давніх верств обрядової народної поезії, казок, легенд, переказів...

Описи ритуально-звичаєвих дійств та українська усна народна творчість (відображення народної релігійності в українському фольклорі та фольклористиці, зокрема, через вірування в чуда, розглядаємо в окремому дослідженні [8]), що пов'язані з релігійними уявленнями, містяться і в давніх писемних пам'ятках (літописні оповідання, «Києво-Печерський патерик», апокрифи...). Ці діяства і пов'язана з ними творчість знаходили вдячний ґрунт у народному середовищі, тому їх багато з'являлося і в пізніші часи аж до сьогодні включно. Поява і поширення цих звичаєво-обрядових дійств і пов'язаних з ними творів особливо активізуються в час підвищеної духовної напруги в суспільстві, воєн, стихійних лих, пошестей, голоду, релігійних рухів тощо. І оскільки змістово вони стосуються здебільшого релігійної тематики, то найбільш типовим і сприятливим ґрунтом їх функціонування є середовища віруючих, груп паломників.

Ритуально-звичаєві діяства та усна народна творчість на цю тему не раз привертала увагу різних збирачів та дослідників, зокрема етнологів, фольклористів та істориків XIX – початку XX століть. Відомі українські і закордонні вчені неодноразово вказували на невідкладну

потребу дослідження низки питань стосовно проявів народної релігійності, що відбувалися в різні часи у різних народів (і продовжують відбуватися). Однак і досі ця тема залишилась ще недостатньо дослідженою. Невипадково, либонь, Михайло Грушевський у другій книзі четвертого тому своєї «Історії української літератури» зацентрував на потребі дослідження усної народної словесності і писемної творчості релігійного змісту, власне творчості на «теми релігійного походження або глибше закрашені релігійним елементом, в своєму складі або в уяві людини приведені в зв'язок з тими головними категоріями гадки, на котру спирався релігійний світогляд епохи» [9, с. 5]. І, властиво, вся ця книга присвячена характеристиці української «словесної творчості», переважно фольклорної, пов'язаної з «релігійним світоглядом». Учений зазначив, що ця тема «досі майже не студіювалась», тому і його праця, яку він назвав «начерком», «не може мати претензій до повноти і бажаної суцільності» [9, с. 6]. Насправді ж ця книга за широтою охоплення матеріалу і за глибиною його осмислення й досі залишається неперевершеною, унікальною в українській науці.

Подальша наукова розробка цієї проблеми (проявів народної релігійності) з охопленням матеріалу пізнішого часу й аналітичним осмисленням його різних аспектів досліджуваної теми народної релігійності в обрядовості українців є, без сумніву, справою потрібною і актуальною.

З цього погляду особливо важливий і цікавий пласт фактичного матеріалу теми становить календарна обрядовість українців. Уже в той час цією творчістю зацікавилися українські дослідники – етнологи, історики, фольклористи. Зібрано великий і різноманітний текстовий матеріал до цієї теми, у наукових і науково-популярних виданнях опубліковано низку статей і розвідок. Однак уже наприкінці 1920–х років ця тема була наглухо закрита для наукових досліджень, а її матеріали запроторено в архіви. А після нечуваних за своєю жорстокістю тоталітарних репресій кінця 1920–початку 1930–х років, колективізації, голодомору та інших жорстоких заходів тоталітарного режиму про дослідження питань народної християнської релігійності у традиційній культурі українців уже не могло бути й мови. Але власне календарна обрядовість цієї тематики не зникла безслідно. Вона відроджувалась, продовжувала функціонувати, набувала нового вияву і пізніше.

Немає якоїсь докладнішої інформації і стосовно розпрацювання цієї теми народної християнської релігійності в календарній обрядовості українців і в діаспорній науці. Деяких дотичних до цієї теми питань ескізно торкається американський дослідник Вільям Нолл [3, с. 15]. Сучасний вчений професор Загребського університету (Хорватія) Євген Пашенко підготував збірку матеріалів з передмовою, де певне місце займають і етнографічно-фольклорні матеріали окресленої теми [10]. Відомо, що ця тема не раз свого часу привертала увагу відомого етнографа і фольклориста Олекси Степового (псевдонім Олекси Воропая), як–от суголосна народна творчість, що пов'язана з подіями Другої світової війни [11]. Та особливо цінним з цього погляду є зібраний матеріал, що був опублікований у праці «Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис» (Мюнхен: Українське видавництво, 1966) [12].

Лише в умовах незалежності України відкрилася можливість повернутися до дослідження цієї теми. Отож, наукова доцільність пропонованої праці зумовлена як потребою продовжити студії над проблемою пов'язаності української етнокультурної традиції з релігійним (власне християнсько-релігійним) світоглядом народу, так і необхідністю докладно дослідити, реконструювати форми народної релігійності та ввести в науковий обіг сучасної етнології та фольклористики тексти календарної обрядовості, в яких відображено прояви народної християнської релігійності українців. В цьому головним чином і полягає новизна даного дослідження.

У зв'язку з історичними обставинами питання народної християнської релігійності в календарній обрядовості українців в умовах більшовицької окупації були у свій час мало доступними для дослідження. Головно через те, що як вираз суспільних, небажаних для панівного режиму настроїв були відразу офіційно затавровані як явище, вороже до більшовицької влади. І все ж зусиллями ряду збирачів у різних місцях України переважно уже з початку XIX та до початку XX ст. зафіксовано чималий текстовий матеріал і цінні відомості про нього. Частково цей матеріал було використано у низці публікацій. Зокрема, у трактаті Зоріана Доленги–Ходаковського (псевдонім Адама Чарноцького) «Про Слов'янщину перед християнством» (1818) [13], працях І. Вагилевича [14; 15], Я. Головацького [16], розвідці чеського етнографа Франтішека Ржегоржа про народний календар бойків (де даються докладно паспортизовані відомості про традиційні вірування, звичаї і обряди, пов'язані з основними циклами і заняттями господарського року селянина [17]), яку пізніше значно доповнив і конкретизував М. Зубрицький своєю розвідкою про народний календар бойків [18], у праці М. Сумцова «Хлеб в обрядах и песнях» (Харьков, 1885), у змістовній розвідці про побут і народні звичаї бойків І. Кузіва «Життя–буття, звичаї і обичаї гірського народу» («Зоря», Львів, 1889, №15–21), у періодичі та пресі від різних місцевих дописувачів [19, с. 30, 31, 77–78, 199, 201; 20, с. 351; 21, с. 33], у працях вчених радянського часу [22–33; 34, с. 94; 35; 36, с. 139; 37; та ін.] та деяких інших.

Дослідницьке охоплення і осмислення цього матеріалу, зрозуміла річ, було обмежене можливостями часу і умовами. Названі автори могли охопити увагою далеко не все з фактичного матеріалу і належним чином заглибитися в його зміст та соціокультурний контекст. Дехто розглядав цей матеріал з кон'юнктурних офіційних позицій. Але те, що було зроблено у XIX та середині XX століття щодо вивчення цієї теми, передусім збору відповідного матеріалу, становить основний і винятково цінний доробок та фактологічний фонд для продовження її дослідження. Пізніше таке дослідження впродовж наступних десятиліть радянської дійсності стало неможливим і навіть згадки про християнську релігійність і пов'язану з нею духовну творчість зникли з етнологічно-фольклористичних праць того часу. Не досліджувалась ця тема і в діаспорі.

У теперішній час у живій пам'яті народу, як показали наші польові обстеження, збереглося з тих специфічних форм народної релігійності дуже небагато і здебільшого фрагментарно – деякі ритуально-звичаєві дієства, пов'язані з ними тексти (головно фольклорні), відомості

про надприродне, про чуда, вірування та уявлення про ці надприродні явища тощо.

Об'єктом дослідження є народна календарна обрядовість українців.

Предметом дослідження є конкретні прояви народної християнської релігійності в календарній обрядовості українців. Елементи християнської релігійності є основним предметом дослідження, водночас особливу увагу привертають ті складові релігійності, які мають генетичне коріння з дохристиянськими віруваннями.

Територіально і хронологічно зосереджується увага на охопленні етнографічних регіонів України у період першої половини XIX – початку XXI століття.

Властиво, метою є детальний розгляд функціонування народної релігійності у системі календарної народної обрядовості українців. В нечувано складних трагічних умовах панування атеїстичного більшовицького режиму у XX ст., коли відбувалося викорінення традиційних морально-релігійних устоїв місцевого населення з метою його остаточного поневолення і утвердження атеїстичної російської комуністичної влади, певні форми народної релігійності мали б знайти особливий розвиток, зокрема в календарній обрядовості у середовищі переслідуваного корінного суспільства. До таких висновків ми прийшли вже у попередніх своїх працях. До того ж, підтвердження такої думки прочитується і в певних роботах попередників, що прямо чи дотично торкаються окремих питань народної релігійності в етнокультурній традиції українців: Зоріана Доленги–Ходаковського [38], Івана Вагилевича [39–40], Якова Головацького [41], Павла Чубинського [42–43], Михайла Грушевського [9, с. 5], Івана Франка [44], Володимира Гнатюка [45–47], Сергія Сфремова [48], Олени Пчілки [49], Никанора Дмитрика [50–51], Василя Кравченка [52–53], Павла Попова [54], Степана Шевченка [55], С. Якимовича [56], Юрія Горліс–Горського [57], Романа Кирчіва [58–59], Михайла Худаша [60], Віктора Давидюка [61], Ганни Горинь [62], Оксани Сапеляк [63], Ярослава Тараса [64], Марини Гримич [65], Володимира Рожка [66], Людмили Іванникової [67], Романа Голика [68], Костянтина Завальнюка, Тетяни Стецюк [69] та інших.

Отже, метою дослідження є спроба детально вивчити явище народної християнської релігійності в етнографічно-фольклорних матеріалах календарної обрядовості українців, а також дотичні історичні відомості та з'ясувати на цій основі особливості (специфіку творення, функціонування, середовище, ідейно-змістові та художньо-стильові риси тощо) і, таким чином, об'єктивно і якомога повніше показати одну з істотних складових українського етнокультурного і фольклорного процесу XIX – початку XXI століття, з'ясувати її місце й особливості в історії української традиційної культури та духовно-релігійної народної творчості.

Для досягнення цієї мети в дослідженні поставлено завдання висвітлити низку історико-культурологічних, теоретико-методологічних та прикладних питань. Зокрема з'ясувати, наскільки процес виникнення та функціонування народної християнської релігійності у системі традиційної календарної обрядовості українців представлений в архівних фондах, приватних збірках, дослідженнях. На основі цих відомостей окреслити

географію виникнення і поширення проявів народної християнської релігійності у календарній обрядовості українців, визначити основні осередки зародження та головні шляхи і засоби розповсюдження.

Також зібрати і розглянути відомості про переслідування радянською владою цієї обрядовості, її виконавців та популяризаторів. Щоб з'ясувати, наскільки ці форми народної християнської релігійності і пов'язані з ними уявлення та вірування збереглися, провести польові дослідження в місцевостях найбільшого їх поширення, зокрема на теренах Покуття, Опілля, Поділля, Слобожанщини тощо. Крім того, проаналізувати прояви народної християнської релігійності в системі календарної обрядовості українців. Дослідити, як згасають давні дохристиянські елементи, отримують переосмислення в різних регіонах і в різний час, як іде процес християнізації, зокрема на прикладі язичницьких коляд у зимовій обрядовості, які дійшли дотепер; як язичницькі елементи входять у християнські вірування (наприклад, нехристиянські атрибути «кутя», «дідух»). Показати ставлення офіційної церкви до таких процесів у різних регіонах і в різний час.

Ці та інші похідні від них питання є в полі уваги автора, пошукового й аналітичного спрямування дослідження.

Джерельною базою дослідження є головню опубліковані у XIX – на початку XX століття праці стосовно цієї теми; публікації етнографічних матеріалів та фольклорних творів згадуваних та деяких інших українських дослідників; матеріали Національних архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України [70]; Державного архіву Вінницької області [71]; власні польові записи (зроблені у 2002–2004 роках у Вінниці та Браїлівському, Калинівському, Козятинському, Шаргородському та інших районах Вінницької області; у 2008 році у Яворівському та Мостицькому районах Львівської області, Корсунь–Шевченківському районі Черкаської області; у 2009 році в Черкаському та Звенигородському районах Черкаської області; у 2010 році в Канівському районі Черкаської області; до яких були долучені записи, зроблені у Львові та Львівській області, в Києві (у 2001–2006 роках), Рогатинському (2012 р.), Коломийському (2013 р.), Тлумацькому (2014 р.) та Снятинському (2014–2015 рр.) та Городенківському (2016 р.) районах Івано–Франківської області тощо; вони (ці записи) віддзеркалюють стан збереженості народної християнської релігійності в системі календарної обрядовості українців у народній пам'яті [72]; літературні матеріали, мемуаристика, епістолярій сучасників, тогочасні публікації преси, збірники етнографічних матеріалів та фольклору для порівняльного зіставлення з досліджуваним матеріалом, етнологічні праці, а також праці з історії та теорії фольклору, розробки окремих питань даної проблеми та інші дослідження.

При розгляді етнокультурного та фольклорного процесу, народно-мистецьких явищ і суспільно-політичних подій, які вплинули на народну християнську релігійність в системі традиційної календарної обрядовості українців доцільно використати історико-культурологічний метод. До аналізу народної християнської релігійності в системі традиційної

календарної обрядовості українців з аналогічними явищами у попередній традиції українців та інших народів (наскільки це можливо) варто застосовувати порівняльно-типологічний підхід. При розгляді структурно-змістових компонентів цієї обрядовості і відповідної творчості, функціональної семантики та генетичних зв'язків, просторової і часової динаміки досліджуваних етнокультурних, фольклорних явищ слід використовувати елементи структурно-типологічного та географічного методів етнології та фольклористики.

Висновки. Праця була б спробою узагальнюючого етнологічно-фольклористичного дослідження народної християнської релігійності в системі традиційної календарної обрядовості українців; вивчення низки питань, що залишилися поза увагою попередніх дослідників. На основі порівняльного аналізу специфічних форм народної релігійності простежуються характерні прояви динаміки фольклорного тексту і своєрідна трансформація, розвиток давніх традиційних вірувань та уявлень про добро і зло, гріх і покарання, гріх і покаяння, а також і про кінець світу чи його «оновлення», прихід антихриста та ін. Таке дослідження ввело б у науковий обіг сучасної етнології та фольклористики значний архівний і новий польовий матеріал.

Матеріали, положення та висновки роботи розширили б погляд на етнокультурний і фольклорний процес в Україні, зокрема на ту частину народної творчості, яка за своїм духом й ідейним змістом була опозиційною до більшовицького режиму і переслідувалася ним. Аналітичні матеріали й текстологічні спостереження проведеного вивчення народної християнської релігійності в системі традиційної календарної обрядовості українців спрямовують увагу до поглибленого дослідження специфіки творення і розвитку форм народної релігійності та фольклоротворення у пов'язаності з конкретними суспільно-політичними, соціальними і культурними умовами та потребами свого часу. Положення, висновки, фактологічні відомості цієї праці можуть стати в нагоді дослідникам різних питань народної культури українців.

Список використаних джерел

1. Панченко А. А. Новые религиозные движения и работа фольклориста // Сны Богородицы. Исследования по антропологии религии / Под ред. Ж. В. Корминой, А. А. Панченко, С. А. Штыркова. – СПб.: Изд-во Европ. ун.-та в С.-Петербурге, 2006. – С.119–129.
2. Штырков С. А. После «народной религиозности» // Сны Богородицы. Исследования по антропологии религии / Под ред. Ж. В. Корминой, А. А. Панченко, С. А. Штыркова. – СПб.: Изд-во Европ. ун.-та в С.-Петербурге, 2006. – С.7–15.
3. Ноля В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–30 років. – К.: Центр досліджень усної історії та культури РОДОВІД, 1999. – 560 с.
4. Кухаронак Т. І. Маскі ў каляндарнай абраднасці беларусаў / Т. І. Кухаронак. – Мн.: Ураджай, 2001. – 239 с., іл.
5. Michalska Małgorzata. Religijność na pograniczu. – Czeski Cieszyn, 2006. – 320 s.
6. Гейштор Александр. Слов'янська міфологія / Пер. з польськ. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. – 416 с.
7. Дюркгайм Еміль. Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в Австралії / Переклади з французької Григорій Філіпчук та Зоя Борисюк; Науковий ред. Тетяна Метельова. – Київ: «Юніверс», 2002. – 424 с.
8. Дяків В. М. Тема чудес в українському фольклорі і фольклористіці // Народознавчі Зошити. – Львів, 2005. – №1–2. – С.67–82.
9. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – Т.4: Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII. Кн.2 / Упор. Л. Копаниця; прим. С. Росовецького. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
10. Український політичний фольклор / Упорядкування, передмова, коментарі Є. М. Пашенка. – Київ: Видавець Микола Дмитренко, 2008. – 100 с.
11. Степовий Олекса. Вогні в церкві. Сучасні українські народні легенди. – Авгсбург, 1946. – 16 с.
12. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Київ: Акціонерне видавничо-поліграфічне товариство «Оберіг», 1993. – 592 с.
13. Dołęga Chodakowski Z. O Sławiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem // Ćwiczenia Naukowe. – Krzemieniec, 1818. – Т.2. – №5. – С.3–27.
14. Wagilewicz D. J. Demonologia słowiańska // ЛННБ ім. В. Стефаніка. – Відділ рукописів. – Фонд І. Вагілевича. – №39. – П.9. – Арк.1–46.
15. Wagilewicz D. J. Kronika ludu z demonologii słowiańskiej // ЛННБ ім. В. Стефаніка. – Відділ рукописів. – Фонд І. Вагілевича. – №39. – П.15. – Арк.1–63.
16. Головацкий Я. Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. – М.: В Университетской типографии (М. Котков), 1878. – Ч.1–2. – 841 с.
17. Rehór Fr. Kalendářik z narodního života Bojkův. – Zlata Praha, 1895. – №44–50.
18. Зубрицький М. Народний календар. Народні звичаї і повірки, прив'язані до днів у тижні і до рокових свят // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1900. – Т.3. – С.33–60.
19. Зоря. – 1882. – №2.
20. Зоря. – 1889. – №20.
21. Новий Галичанин. – 1891. – №2.
22. Велецкая Н. Н. Языческая символика архаических ритуалов. – М., 1978. – 240 с.
23. Соколова В. К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX – начала XX в. – М., 1979. – 287 с.
24. Курочкин О. В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. – К., 1978. – 191 с.
25. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (XIX – начало XX в.). – М.: Наука, 1973. – 351 с.
26. Чичеров В. И. Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI – XIX веков). – М., 1957. – 237 с.
27. Богатырев П. Г. Вопросы теории народного искусства. – М., 1971. – 511 с.
28. Велецкая Н. Н. О новогодних русалиях // Славяне и Русь. – М., 1968. – С.394–400.
29. Даркевич В. П. Топор как символ Перуна в дравнерусском язычестве // Советская археология. – 1961. – №4. – С.95–100.
30. Рыбаков Б. А. Календарь из земли полян // Советская археология. – 1962. – №4. – С.66–89.
31. Матеріали етнографічних експедицій в Закарпатську область МЕХП АН УРСР за 1977 р. // Архів Інституту народознавства НАН України.
32. Круть Ю. З. Хліборобська обрядова поезія слов'ян. – К., 1973. – 208 с.
33. Рыбаков Б. А. Русалии и Бог Симаргл Переплут // Советская археология. – 1967. – №2. – С.56–103.
34. Рыбаков Б. О. Київські колти і вілі-русалки. Слов'яно-руські старожитності. – К., 1968.
35. Матеріали етнографічних експедицій МЕХП АН УРСР за 1968 р. // Архів Інституту народознавства НАН України.
36. Рыбаков Б. А. Основные проблемы изучения славянского язычества // Труды VII международного конгресса антропологических и этнографических наук. – М., 1967. – Т.8.
37. Бойківщина: історико-етнографічне дослідження / Редакційна колегія: Ю. Г. Гошко (відповідальний редактор), П. М. Жолтовський, Р. В. Чугай, Р. Ф. Кирчів, М. І. Моздир. – Київ: Наукова Думка, 1983. – 304 с.
38. Dołęga Chodakowski Z. O Sławiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem // Ćwiczenia Naukowe. – Krzemieniec, 1818. – Т.2. – №5. – С.3–27.
39. Wagilewicz D. J. Demonologia słowiańska // ЛННБ ім. В. Стефаніка. – Відділ рукописів. – Фонд І. Вагілевича. – №39. – П.9. – Арк.1–46.

40. Wagilewicz D. J. Kronika ludu z demonologii słowiańskiej // ЛННБ ім. В. Стефаніка. – Відділ рукописів. – Фонд І. Вагілевича. – №39. – П.15. – Арк.1–63.
41. Головацький Я. Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. – М.: В Университетской типографии (М. Котков), 1878. – Ч.1–2. – 841 с.
42. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – СПб., 1877. – Т.2. – С.227–467.
43. Чубинський П. Українські народні казки / В редакції Антона Крушельницького; з передмовою Остапа Грицяка. – Київ; Відень; Львів: Чайка, [Б. р.]. – Другий том. – 201 с.
44. Франко І. Іван Вишенський і його твори // Франко І. Збір. творів: У 50-и т. Том 30: Літературно-критичні праці (1900–1902). – К.: Наукова думка, 1981. – С.7–211.
45. Гнатюк В. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т.п. про лірників повіту Бучацького / Зібрав в вересні 1895 року Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів: В друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1896. – Т. II. – 76 с.
46. Гнатюк В. До колядки про Св. Софію в Києві // Записки НТШ. – 1907. – Т.79. – С.155–159.
47. Гнатюк В. Колядки і щедрівки // Етнографічний збірник. – Львів, 1914. – Т. XXXVI. – 270 с.
48. Єфремов С. Щоденники, 1923–1929. – К.: ЗАТ «Газета «РАДА», 1997. – 848 с.
49. Олена Пчілка. Українські народні легенди останнього часу // Етнографічний вісник. – К., 1925. – Кн.1. – С.41–49.
50. Дмитрук Н. «Чудеса» на Полтавщині року 1928–го // Етнографічний вісник. – К., 1929. – Кн.8. – С.168–180.
51. Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923–го // Етнографічний вісник. – К., 1925. – Кн.1. – С.50–65.
52. Кравченко В. «Осапатова долина» [окремі аркуші: 3 матеріалів Етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею. (Житомир) // Етнографічний вісник. – К., 1926. – Кн.2. – С.108–111].
53. Кравченко В. «Псалми», що в 1923–24 рр. співали прочани під час подорожувань до різних чудес // Етнографічний вісник. – К., 1927. – Кн.4. – С.71–78.
54. Попов П. До текстів т.зв. «Калинівських пісень» // Етнографічний вісник. – К., 1927. – Кн.4. – С.8–30.
55. Шевченко С. Нові легенди на Зинів'євщині // Етнографічний вісник. – К., 1928. – Кн.7. – С.142–145.
56. Якимович С. З есхатологічних настроїв // Життя і революція. – 1926. – №2–3. – С.113–118.
57. Горліс-Горський Ю. Ave Dictator: Повісті. – Львів, 1999. – 288 с., іл.
58. Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзму (фольклор чудес) // Народознавчі Зошити. – Львів, 2003. – №1–2 (49–50). – С.3–11.
59. Кирчів Р. Історія української фольклористики. – Львів, 2017. – Т.1. Преромантична і романтична фольклористика. – 524 с.
60. Худаш М. Походження імен та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких божеств. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. – 1064 с.
61. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Видання друге, доповнене й перероблене. – Луцьк: Волинська обласна друкарня. – 2005. – 310 с.
62. Горинь Г. Паломництво в Україні: Народознавчий аспект // Народознавчі Зошити. – Львів, 2003. – №1–2. – С.161–167.
63. Сапеляк О. Голод 1921 року як чинник деформаційних процесів в українській сім'ї // Відлуння голодомору-геноциду. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні / Редактори видання Роман Кирчів та Олег Романів. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка. Секція етнографії та фольклористики, 2005. – С.122–132.
64. Тарас Я. Голодомор як засіб боротьби з церквою і народною релігійністю (за матеріалами польових досліджень Житомирського та Київського Полісся у 1994–2003 роках) // Відлуння голодомору-геноциду. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні / Редактори видання Роман Кирчів та Олег Романів. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка. Секція етнографії та фольклористики, 2005. – С.133–154.
65. Гримич М. В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). – Київ, 2000. – 380 с.
66. Рожко В. Є. Чудотворні ікони Волині і Полісся: Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Медіа, 2002. – 352 с.
67. Іванникова Л. Образ Єрусалима в українському фольклорі // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. Щорічник. – К., 2002. – С.401–404.
68. Голик Р. Уявлення про надприродне в українській культурі Х–XVIII ст. / Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2005. – 18 с.
69. Завальнюк К., Стецюк Т. Релігійні «чудеса» на Поділлі (20–ті роки XX століття) // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник / Редакційна колегія: З. Білик, Я. Дашкевич, Л. Моравська. – Львів: Видавництво Львівського музею історії релігії «Логос», 2007. – С.409–419.
70. Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. – Ф.15–3. – Од.зб.239–246.
71. ДАВО (Державний архів Вінницької області). – Ф.595. – Од.зб.5. – 118 арк.
72. Домашній архів автора.

References

- Panchenko A. A. Novye religioznye dvizhenija i rabota fol'klorista // Sny Bogorodicy. Issledovanija po antropologii religii / Pod red. Zh. V. Korminoj, A. A. Panchenko, S. A. Shtyrkova. – SPb.: Izd-vo Evrop. un.–ta v S.–Peterburge, 2006. – S.119–129.
- Shtyrkov S. A. Posle «narodnoj religioznosti» // Sny Bogorodicy. Issledovanija po antropologii religii / Pod red. Zh. V. Korminoj, A. A. Panchenko, S. A. Shtyrkova. – SPb.: Izd-vo Evrop. un.–ta v S.–Peterburge, 2006. – S.7–15.
- Noll V. Transformacija gromadjans'kogo suspil'stva. Usna istorija ukrai'ns'koi' seljans'koi' kul'tury 1920–30 rokov. – K.: Centr doslidzhen' usnoi' istorii' ta kul'tury RODOVID, 1999. – 560 s.
- Kuharonak T. I. Maski ŷ kaljandarnaj abradnaci belarusaŷ / T. I. Kuharonak. – Mn.: Uradzhaj, 2001. – 239 s., il.
- Michalska Małgorzata. Religijność na pograniczu. – Czeski Cieszyn, 2006. – 320 s.
- G'ejsthor Aleksandr. Slov'jans'ka mifologija / Per. z pol's'k. – K.: TOV «Vydavnytvo «Klio», 2014. – 416 s.
- Djurkajm Emil'. Pervsni formy religijnogo zhyttja. Totemna sistema v Avstralii' / Pereklaly z francuz'koi' Grygorij Filipchuk ta Zoja Borysjuk; Naukovyj red. Tetjana Metel'ova. – Kyi'v: «Junivers», 2002. – 424 s.
- Djakiv V. M. Tema chudes v ukrai'ns'komu fol'klori i fol'klorystyci // Narodoznavchi Zoshyti. – L'viv, 2005. – №1–2. – S.67–82.
- Grushevs'kyj M. Istorija ukrai'ns'koi' literatury: V 6 t., 9 kn. – T.4: Usna tvorchist' piznih knjazhyh i perehodovyh vikiv XIII–XVII. Kn.2 / Upor. L. Kopanycja; prym. S. Rosovec'kogo. – K.: Lybid', 1994. – 320 s.
- Ukrai'ns'kyj politychnyj fol'klor / Uporjadkuvannja, peredmov, komentari Je. M. Pashhenka. – Kyi'v: Vydavec' Mykola Dmytrenko, 2008. – 100 s.
- Stepovij Oleksa. Vogni v cerkvi. Suchasni ukrai'ns'ki narodni legendy. – Avg'sburg', 1946. – 16 s.
- Voropaj O. Zvychai' nashogo narodu. Etnografichnyj narys. – Kyi'v: Akcioneerne vydavnycho-poligraficne tovarystvo «Oberig», 1993. – 592 s.
- Dołęga Chodakowski Z. O Sławiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem // Ćwiczenia Naukowe. – Krzemieniec, 1818. – Т.2. – №5. – S.3–27.
- Wagilewicz D. J. Demonologia słowiańska // LNNB im. V. Stefanyka. – Viddil rukopysiv. – Fond I. Vagylevycha. – №39. – P.9. – Ark.1–46.
- Wagilewicz D. J. Kronika ludu z demonologii słowiańskiej // LNNB im. V. Stefanyka. – Viddil rukopysiv. – Fond I. Vagylevycha. – №39. – P.15. – Ark.1–63.
- Golovackij Ja. F. Narodnye pesni Galickoj i Ugorskoj Rusi. – M.: V Universitetskoj tipografii (M. Kotkov), 1878. – Ch.1–2. – 841 s.
- Rehór Fr. Kalendařik z narodního života Bojkův. – Zlata Praha, 1895. – №44–50.
- Zubryc'kyj M. Narodnyj kalendar. Narodni zvychai' i poviryk, pryv'jazani do dniv u tyzhni i do rokovyh svjat // Materialy do ukrai'ns'ko-rus'koi' etnologii'. – 1900. – Т.3. – S.33–60.
- Zorja. – 1882. – №2.
- Zorja. – 1889. – №20.
- Novyj Galychanyn. – 1891. – №2.
- Veleckaja N. N. Jazycheskaja simvolika arhaicheskikh ritualov. – M., 1978. – 240 s.

23. Sokolova V. K. Vesenne–letnie kalendarnye obrjady russkich, ukraincev i belorusov XIX – nachala XX v. – M., 1979. – 287 s.
24. Kurochkin O. V. Novorichni svjata ukrai'nciv. Tradicii' i suchasnist'. – K., 1978. – 191 s.
25. Kalendarnye obychai i obrjady v stranah zarubezhnoj Evropy (XIX – nachalo XX v.). – M.: Nauka, 1973. – 351 s.
26. Chicherov V. I. Zimnij period rus'kogo narodnogo zemledel'cheskogo kalendarja XVI – XIX vekov). – M., 1957. – 237 s.
27. Bogatyrev P. G. Voprosy teorii narodnogo iskusstva. – M., 1971. – 511 s.
28. Veleckaja N. N. O novogodnih rusalijah // Slavjane i Rus'. – M., 1968. – S.394–400.
29. Darkevich V. P. Topor kak simvol Peruna v druvnerusskom jazychestve // Sovetskaja arheologija. – 1961. – №4. – S.95–100.
30. Rybakov B. A. Kalendar' iz zemli poljan // Sovetskaja arheologija. – 1962. – №4. – S.66–89.
31. Materialy etnografichnyh ekspedycij v Zakarpats'ku oblast' MEHP AN URSSR za 1977 r. // Arhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrai'ny.
32. Krut' Ju. Z. Hliborobs'ka obrjadova poezija slov'jan. – K., 1973. – 208 s.
33. Rybakov B. A. Rusalii i Bog Simargl Pereplut // Sovetskaja arheologija. – 1967. – №2. – S.56–103.
34. Rybakov B. O. Kyi'vs'ki kolty i vily–rusalky. Slov'jano–rus'ki starozhytnosti. – K., 1968.
35. Materialy etnografichnyh ekspedycij MEHP AN URSSR za 1968 r. // Arhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrai'ny.
36. Rybakov B. A. Osnovnye problemy izuchenija slavjanskogo jazychestva // Trudy VII mezhdunarodnogo kongressa antropologicheskikh i jetnograficheskikh nauk. – M., 1967. – T.8.
37. Bojkivshhyna: istoryko–etnografichne doslidzhennja / Redakcija kolegija: Ju. G. Goshko (vidpovidal'nyj redaktor), P. M. Zholtovs'kyj, R. V. Chugaj, R. F. Kyrchiv, M. I. Mozdyr. – Kyi'v: Naukova Dumka, 1983. – 304 s.
38. Dolega Chodakowski Z. O Stawiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem // Ćwiczenia Naukowe. – Krzemieniec, 1818. – T.2. – №5. – S.3–27.
39. Wagilewicz D. J. Demonologia słowiańska // LNNB im. V. Stefanyka. – Viddil rukopysiv. – Fond I. Vagylevycha. – №39. – P.9. – Ark.1–46.
40. Wagilewicz D. J. Kronika ludu z demonologii słowiańskiej // LNNB im. V. Stefanyka. – Viddil rukopysiv. – Fond I. Vagylevycha. – №39. – P.15. – Ark.1–63.
41. Golovackij Ja. F. Narodnye pesni Galickoj i Ugorskoj Rusi. – M.: V Universitetskoj tipografii (M. Kotkov), 1878. – Ch.1–2. – 841 s.
42. Chubinskij P. Trudy jetnografichesko–statisticheskoi jekspedicii v Zapadno–Russkij kraj. – SPb., 1877. – T.2. – S.227–467.
43. Chubyns'kyj P. Ukrai'ns'ki narodni kazky / V redakcii' Antona Krushel'nyč'kogo; z peredmovoju Ostapa Grycaja. – Kyi'v; Viden'; L'viv: Chajka, [B. r.]. – Drugyj tom. – 201 s.
44. Franko I. Ivan Vyshens'kyj i jogo tvory // Franko I. Zibr. tvoriv: U 50–y t. Tom 30: Literaturno–krytychni praci (1900–1902). – K.: Naukova dumka, 1981. – S.7–211.
45. Gnatjuk V. Lirnyky. Lirnyč'ki pisni, molytvy, slova, zvistyky i t. y. pro lirnykiv povitu Buchac'kogo / Zibrav v veresni 1895 roku Volodymyr Gnatjuk // Etnografichnyj zbirnyk. – L'viv: V drukarni Naukovogo tovarystva im. Shevchenka, 1896. – T. II. – 76 s.
46. Gnatjuk V. Do koljadky pro Sv. Sofiju v Kyjevi // Zapysky NTSh. – 1907. – T.79. – S.155–159.
47. Gnatjuk V. Koljadky i shhedrivky // Etnografichnyj zbirnyk. – L'viv, 1914. – T. XXXVI. – 270 s.
48. Jefremov S. Shhodennyky, 1923–1929. – K.: ZAT «Gazeta «RADA», 1997. – 848 s.
49. Olena Pchilka. Ukrai'ns'ki narodni legendy ostann'ogo chasu // Etnografichnyj visnyk. – K., 1925. – Kn.1. – S.41–49.
50. Dmytruk N. «Chudesas» na Poltavshhyni roku 1928–go // Etnografichnyj visnyk. – K., 1929. – Kn.8. – S.168–180.
51. Dmytruk N. Pro chudesas na Ukrai'ni roku 1923–go // Etnografichnyj visnyk. – K., 1925. – Kn.1. – S.50–65.
52. Kravchenko V. «Osapatova dolyna» [okremi arkushi: Z materialiv Etnografichnogo viddilu Volyns'kogo naukovy–doslidchogo muzeju. (Zhytomyr) // Etnografichnyj visnyk. – K., 1926. – Kn.2. – S.108–111].
53. Kravchenko V. «Psal'my», shho v 1923–24 rr. spivaly prochany pid chas podorozhuvan' do riznyh chudes // Etnografichnyj visnyk. – K., 1927. – Kn.4. – S.71–78.
54. Popov P. Do tekstiv t.zv. «Kalynivs'kyh pisen'» // Etnografichnyj visnyk. – K., 1927. – Kn.4. – S.8–30.
55. Shevchenko S. Novi legendy na Zynov'jevshhyni // Etnografichnyj visnyk. – K., 1928. – Kn.7. – S.142–145.
56. Jakymovych S. Z eshatologichnyh nastroi'v // Zhyttja i revolucija. – 1926. – №2–3. – S.113–118.
57. Gorlis–Gors'kyj Ju. Ave Dictator: Povisti. – L'viv, 1999. – 288 s., il.
58. Kyrchiv R. Fol'klorna opozycja vojovnychomu ateizmovi (fol'klor chudes) // Narodoznavchi Zoshyty. – L'viv, 2003. – №1–2 (49–50). – S.3–11.
59. Kyrchiv R. Istorija ukrai'ns'koi' fol'klorystyky. – L'viv, 2017. – T.1. Preromantychna i romantychna fol'klorystyka. – 524 s.
60. Hudash M. Pohodzhennja imen ta religijno–mifologichnih funkcii' davn'orus'kyh i spil'noslov'jans'kyh jazychnyc'kyh bozhestv. – L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrai'ny, 2012. – 1064 s.
61. Davydjuk V. Pervisna mifologija ukrai'ns'kogo fol'kloru. Vydannja druge, dopovnene j pereroblene. – Luc'k: Volyns'ka oblasna drukarnja. – 2005. – 310 s.
62. Goryn' G. Palomnytvo v Ukrai'ni: Narodoznavchij aspekt // Narodoznavchi Zoshyty. – L'viv, 2003. – №1–2. – S.161–167.
63. Sapeljak O. Golod 1921 roku jak chynnyk deformacijnyh procesiv v ukrai'ns'kij sim'i' // Vidlunnja golodomoru–genocydu. Etnokul'turni naslidky golodomoru v Ukrai'ni / Redaktor vydannja Roman Kyrchiv ta Oleg Romaniv. – L'viv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. Sekcija etnografii' ta fol'klorystyky, 2005. – S.122–132.
64. Taras Ja. Golodomor jak zasib borot'by z cerkvoju i narodnoju religijnistju (za materialamy pol'ovyh doslidzen' Zhytomyr'skogo ta Kyi'vs'kogo Polissja u 1994–2003 rokah) // Vidlunnja golodomoru–genocydu. Etnokul'turni naslidky golodomoru v Ukrai'ni / Redaktor vydannja Roman Kyrchiv ta Oleg Romaniv. – L'viv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. Sekcija etnografii' ta fol'klorystyky, 2005. – S.133–154.
65. Grymych M. V. Tradycijnyj svitogljad ta etnopsychologichni konstanty ukrai'nciv (Kognityvna antropologija). – Kyi'v, 2000. – 380 s.
66. Rozhko V. Je. Chudotvorni ikony Volyni i Polissja: Istoryko–krajeznavchij narys. – Luc'k: Media, 2002. – 352 s.
67. Ivannykova L. Obraz Jerusalyma v ukrai'ns'komu fol'klori // Materialy do ukrai'ns'koi' etnologii'. Zbirnyk naukovykh prac'. Shhorichnyk. – K., 2002. – S.401–404.
68. Golyk R. Ujavlennja pro nadprzyrodne v ukrai'ns'kij kul'turi X–XVIII st. / Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. – L'viv, 2005. – 18 s.
69. Zaval'njuk K., Stecjuk T. Religijni «chudesas» na Podilli (20–ti roky XX stolittja) // Istorija religij v Ukrai'ni. Naukovyj shhorichnyk / Redakcija kolegija: Z. Bilyk, Ja. Dashkevych, L. Moravs'ka. – L'viv: Vydavnytvo L'vivs'kogo muzeju istorii' religii' «Logos», 2007. – S.409–419.
70. Nacional'ni arhivni naukovy fondy rukopysiv ta fonozapysiv IMFE. – F.15–3. – Od.zb.239–246.
71. DAVO (Derzhavnyj arhiv Vinnyč'koi' oblasti). – F.595. – Od.zb.5. – 118 ark.
72. Domashnij arhiv avtora.

Dyakiv V. M., candidate of philological sciences, senior researcher of department of ethnology of the present, Institute of Ethnology of NAS of Ukraine (Ukraine, Lviv), V.Dyakiv@nas.gov.ua

The folk Christian religiosity in the system of Ukrainian's calendar rituality: aspects of research

The main aspects of the study of folk Christian religiosity in the system of traditional calendar ritual of Ukrainians are outlined. The necessity to continue studies on the problem of the connection of the Ukrainian ethno-cultural tradition with the religious outlook of the people and the need to thoroughly investigate the forms of popular religiosity of Ukrainians is substantiated. Trace the dynamics of folklore text and the development of ancient traditional beliefs and notions of good and evil, sin and punishment, sin and repentance, as well as the end of the world or its «renewal», etc.

Keywords: folk religiosity, calendar rituality, tradition, beliefs, functioning.

* * *